

*Олена Леонідівна Львова,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ВІД РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО ДЕРЖАВОЦЕНТРИЗМУ ДО ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОГО РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У різні історичні епохи різним народам були притаманні свої революційні й трансформаційні процеси, що реформували усе суспільне життя.

Так, свого часу Європа переживала занепад церкви, освіти, економіки, влади та взагалі руйнацію усього духовного й цінного, що з давніх-давен слугувало фундаментом для побудови суспільства й держави. Причиною цього була тотальна влада церкви над людиною і державою, і нав'язуваний страх перед нею, адже Біблія, з якої б люди могли дізнатися істину про справжнє призначення церкви, державної влади та цінність людини, була недоступна рідною мовою. Усякий, хто намагався відстоювати правду та свободу людини від надмірного церковного і феодального гніту, визнавався еретиком, який підлягав спаленню на вогнищі. Відродженню Європейської цивілізації та поверненню до справжніх духовних витоків, що реформували усі сфери суспільного життя, сприяла Реформація 1517 р. М. Лютера.

Ідеї великих реформаторів (Я. Гус, М. Лютер, У. Цвінглі, Ж. Кальвін, Т. Мюнцер, Ф. Меланхтон, Е. Роттердамський, Г. Гроцій та ін.) про людину, свободу совісті, про державну владу, право та про їх вищу мету поширювалися, розвивалися і знаходили продовження у працях їх послідовників, набули світового значення, зайняли чільне місце у законодавствах розвинутих країн.

В українській юридичній літературі практично відсутні наукові дослідження зазначеного через призму аксіологічних проблем і в контексті державоцентристської та людиноцентристської ідеології у державно-правовому житті, за винятком історико-правових чи філософсько-правових аспектів. З огляду на це метою статті є аналіз тенденцій реформування правової системи України з огляду на ціннісний людиноцентристський вимір.

Україна переживає власну, характерну їй кризу, що пов'язана із ще триваючим впливом ідеологічних пережитків примусового насадження комуністичної тоталітарної ідеології і страху перед державною «машиною», що так само нищила ідею права, свободу і цінність людини, призначення церкви у суспільстві і т. і. І відповідно, має власний шлях виходу із кризи.

Якщо за часів Середньовіччя сміливих борців за правду спалювали на вогнищі, то за радянських часів їх знищували іншим чином. Тоталітарна влада в усі часи боялася людей духовних і правдивих, які становили загрозу її безмежному авторитету, і намагалася змусити їх мовчати у будь-який спосіб, передусім ставлячи право на служіння владним інтересам.

За радянської доби право виступало інструментом у руках держави і його увага була звернена не на інтереси людини, а на інтереси держави та верхівки, що нею управляє. Держава вважалася виключним творцем права, що вже саме собою вказує на превалювання її інтересів над інтересами громадян. Цінність права зводилася до формально визначених нормативно-правових актів, вищу юридичну силу серед яких мав закон.

Влада тих часів відкинула далеко вбік багатовікову традицію, відповідно до якої на правову систему покладалася відповідні етичні обмеження. Більшовики розтлумачили право як продовження політичної влади [1, с. 119]. Зазначене прямо стосувалося питань церковного життя та віри людини в Бога. Саме ці цінності в житті людини будь-яким способом намагалася передусім знищити радянська ідеологія.

Уже перші роки перебування більшовиків при владі в Україні засвідчили їхнє прагнення вести боротьбу за ствердження власних політичних і світоглядних ідеалів у суспільстві, нав'язування своїх цінностей. Церква як носій альтернативного варіанта існування становила загрозу владі і підлягала, відповідно, витісненню із суспільного поля. Таким чином, утверджувалася монополія більшовицької партії, яка ставила за мету якнайшвидше ліквідувати релігію як таку в усіх її проявах та знищити ідею Бога [2, с. 31, 37, 42].

Для цього потрібно було відповідне правове підґрунтя, відповідна ідеологія, цілком позбавлена розуміння свободи й цінності людини.

Звернемося до правових актів того періоду, які вщент намагалися знищити можливість вільно висловлювати свою віру та переконання.

Так, 8 листопада 1917 р. виходить декрет «Про землю», відповідно до якого Церква позбавлялася права на землю. Згодом, 11 (24) грудня 1917 р., виходить декрет про передачу церковних шкіл, що належали до церковного відомства разом із їх майном у ведення Комісаріату просвіти. Декретом Всеросійського центрального виконавчого комітету від 18 (23) грудня були введені книги громадянського стану, відповідно до яких церковні шлюби визнавалися недійсними [3, с. 57].

Перша хвиля репресій проти Церкви розпочалася у 1922 р. під приводом боротьби з голодом і супроводжувалася вилученням церковних цінностей. Але насправді лише невелика частка вилучених церковних цінностей йшла на допомогу голодуючим, у більшості своїй цінності використовувалися більшовицькою владою для реалізації своїх політичних потреб.

15 травня 1932 р. Й. Сталін підписав декрет про «безбожну п'ятирічку», де ставилося цілком конкретне завдання: «До 1 травня 1937 р. ім'я Бога має бути забуте на території країни». На території України діяла республіканська філія СВБ – Спілка війовничих безбожників України. Антирелігійна комісія розробила план ліквідації релігії до 1937 р. За цим планом до 1933 р. повинні бути закриті всі церкви, храми і молитовні будинки, до 1934 р. – викоринені всі релігійні традиції, до 1935 р. планували охопити тотальною антирелігійною пропагандою всю країну, і насамперед – молодь, до 1936 р. збиралися знищити останніх священників, а до 1937 р. згідно з планом мала зникнути сама пам'ять про Бога.

Однак результати перепису населення 1937 р., в анкеті якого за розпорядженням Й. Сталіна був пункт про релігію, збив більшовиків із пантелику: з 30 млн неписьмених громадян старших 16 років – 84 % зізналися, що вірять у Бога, а з 68,5 млн грамотних – 45 %. Результати перепису швидко засекретили і вирішили перейти до тактики фізичного знищення духовенства, офіційним початком якого вважають оперативний наказ від 30 липня 1937 р. за підписом наркома Народного комісаріату внутрішніх справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) М. Єжова № 00447 «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов». У країні розпочалися арешти «ворогів народу», до яких відносилося і духовенство [4, с. 198–199].

«Велика чистка» за задумом сталінського керівництва мала здійснити певну санацію радянського суспільства від небажаних осіб, зміцнити в такий спосіб каркас соціалістичного ладу, проголошений Конституцією СРСР 1936 р. Тому зрозуміло, чому, починаючи з літа 1937 р., весь арсенал карально-репресивного апарату був задіяний на розправу з «реакційним духовенством».

За короткий період часу було знищено або ізольовано ворожі соціальні групи населення, які «заважали» будувати комунізм у СРСР. Руйнування зазнали всі без винятку церковні об'єднання України. Страх за своє життя, за долю близьких, доноси, наклепи, масові розстріли та депортації, переслідування за національною ознакою та релігійні переконання, подекуди навіть тортури та самогубство – таким було цинічне нівечення людських душ «будівничими світлого майбутнього» [5, с. 89, 92].

Репресіям піддавали також дружин «ворогів народу» та їхніх дітей. Сьогодні дослідники стверджують, що за період «Великого терору» лише по місту Києву та Київській області число розстріляних репресованих перевищувало 9 000 осіб, і цю кількість розстріляних не можна назвати остаточною. Нині в архівах Служби безпеки України продовжуються пошуки відповідних документів [6, с. 97–98].

Після смерті Й. Сталіна, 5 березня 1953 р., розпочинається новий період державно-церковних відносин. Радянське партійне керівництво, розуміючи подальшу безперспективність продовження сталінської репресивної політики, взяло курс на лібералізацію суспільно-політичного життя у СРСР. Влада здійснила низку заходів, які сприяли активізації релігійного життя. Зокрема, Указом президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 р. передбачалася амністія громадян, ув'язнених на термін до п'яти років. А вересневий законодавчий акт надав право Верховному Суду переглядати за поданням генпрокура рішення «трійок» і «особливої наради» НКВС – НКДБ – МВС – МДБ СРСР [7, с. 257].

25 лютого 1953 р. на XX з'їзді партії М. Хрущов, генсек комуністичної партії СРСР, на закритому засіданні виголосив таємну доповідь, присвячену культові особи Й. Сталіна.

Боротьба за утвердження демократичних засад у всіх сферах життя суспільства оголошувалася стратегією політичного курсу партії. 30 червня 1956 р. було ухвалено постанову Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу «Про подолання культу особи та його наслідків», відповідно, засуджувалися сталінські злочини, однак у релігійній політиці ніяких реформ не передбачалося. За роки правління М. Хрущова, що обіцяв показати радянському народові «останнього попа», покінчити з «релігійним дурманом» і побудувати протягом найближчих двадцяти років комуністичне суспільство, антирелігійна діяльність ставала однією з першочергових завдань партійних і радянських органів [8, с. 278–279].

Закони, що забороняли релігійне виховання молоді, тепер не тільки дотримувалися суворіше, а й тлумачилися досить розширено, аж до заборони дітям та молоді ходити до церкви. І хоча не було пись-

мових розпоряджень, але за усними вказівками уповноважених священникам заборонялося починати службу, поки в церкві були діти, а також причащати молодь і дітей [9].

Отже, викладені факти змусять навіть неохочих переосмислити роль духовності, а саме – християнства, у житті суспільства і держави. Коли християнське коріння втрачає свою належну значущість у політиці та правовому житті держави, починає панувати диктатура і тиранія, що зневажає людину та її основоположні права.

Свого часу М. Лютер засуджував й оголошував «нехристиянськими» деспотизм князів, самоуправство, шкуродерство, що застосовувалися феодалами [10, с. 185]. Ж. Кальвін, зі свого боку, застерігав, що, оскільки свідомість слуг державної машини викривлена гріхом і при здійсненні офіційних справ вони не слухаються заповідей Слова Божого, то держава втрачає можливість розвиватися у правильному напрямі [11, с. 108–109].

Е. Роттердамський у своєму трактаті «Виховання християнського государя» нагадує імператору, що він не просто государ, а государ християнський, для якого щастя свого народу має бути найдорожчим над усе, який він повинен любити й плекати [12, с. 96]. Філософ писав, що князь повинен застосовувати до підданих «не владу, а любов», що той, хто вище за всіх, повинен вважати себе слугою, а не правителем», бо «...багато чим народ тобі зобов'язаний, ти ж народу зобов'язаний усім» [13, с. 73].

Ці та інші реформаторські ідеї, засновані на принципах Святого Письма, що змінили Європу та вивели її з кризи, сьогодні спроможні змінити й Україну й визволити її від тоталітарних пережитків.

Україна переживши власну, характерну їй «середньовічну інквізицію», так і не здійснила справжньої реформації у своїй історії, проте розпочала рух у вказаному напрямку.

Переосмислення діяльності органів радянської влади, розкриття злочинів проти людства, повернення історичної правди тощо починається зі встановлення у 1990 р. незалежності України. Держава визнається самостійною, зокрема, у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку (розділ VIII Декларації про державний суверенітет) [14].

Крок за кроком починається національно-культурне, духовне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя.

Одним із вінців такого реформуючого відродження української національної ідентичності слід назвати прийняття 9 квітня 2015 р. *Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки»* (далі – Закон) [15].

Цей Закон показує кардинальну зміну ідеологічної парадигми політики держави і спрямованість на європейські зразки та цінності. Зокрема, зазначається, що Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, приймає цей Закон, спираючись на положення Загальної декларації прав людини Організації Об'єднаних Націй, беручи до уваги резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1096 (2006) від 27 червня 1996 р. щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем, № 1481 (2006) від 26 січня 2006 р. щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів, № 1495 (2006) від 12 квітня 2006 р. щодо боротьби з відродженням нацистської ідеології та ін.

Відповідно до ст. 2 цього Закону комуністичний тоталітарний режим 1917–1991 рр. в Україні (так само, як і націонал-соціалістичний тоталітарний режим) визнається злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіянням моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини та громадянина.

Відповідно, ст. 3 Закону передбачає заборону пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки.

Вказаним реформаційним змінам у правовій системі України передувала кардинальна зміна у *доктрині права*, яка повертається до його розуміння як природного, справжнього права, що ґрунтується на об'єктивній природі – природі Бога, людини, речей. Природне право – це право, яке втілює засади розумності, моральності та справедливості [16, с. 553].

Зокрема, Г. Гроцій у своєму відомому трактаті «Про право війни і миру» розкривав своє бачення природного і божественного права. «Право природне є приписом здорового глузду, яким та чи інша дія, залежно від згоди чи протиріччя самої розумної природи, визнається або морально ганебною, або

морально необхідно; а, відповідно, така дія або ж заборонена або приписана самим богом, творцем природи» [17, с. 45]. Отже, ще давні мислителі обґрунтовували природні властивості права як насправді істинні, які сьогодні починають займати належне місце у правовій системі України, попередньо відобразившись у таких юридичних документах, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Європейська соціальна хартія 1961 р. та інші документи, де сформульовано ті витоки, що склали сучасний правовий статус людини.

Європейська Реформація, яка на увесь світ проголосила верховенство Бога і цінність людини не лише у релігійних, а й у державних справах, через століття зберегла, розвинула і втілила ці істини у законодавствах багатьох країн світу, зокрема й України.

Так, у Преамбулі *Конституції України 1996 р.* проголошується, що Верховна Рада України від імені Українського народу приймає цю Конституцію, «виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення, усвідомлюючи *відповідальність перед Богом*, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями».

Сьогодні ця прописна істина на шляху від державоцентристської до людиноцентристської ідеології проходить складний процес свого втілення до законодавчого масиву, долаючи суттєві перешкоди, з одного боку – атеїстичної ідеології, посяяної свого часу комуністичною владою, з другого – ліберальних уявлень про свободу людини.

З огляду на вказане конституційне положення, уся правотворча діяльність держави, її органів та посадових осіб має будуватися на основі принципу відповідальності перед Богом, перед власною совістю і перед майбутніми поколіннями. Зазначене покладає суворі етичні вимоги на осіб, які несуть тягар здійснення державної влади.

Зокрема, ст. 4 *Закону України «Про державну службу в Україні»* визначає принципи державної служби, серед яких верховенство права, законність, добросовісність, рівність тощо. А ст. 3 цього Закону серед їх обов'язків називає обов'язок поважати гідність людини, не допускати порушення прав і свобод людини та громадянина [18].

На згадку реформаторських тез про те, що правителі не є досконалими людьми і їх свідомість зіпсована гріхом, слід звернутися до змісту ст. 22 Закону України *«Про запобігання корупції»* [19], яка вказує на обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища та щодо одержання подарунків тощо. А розділ V цього Закону містить низку етичних норм щодо поведінки і способу життя державних службовців.

З цією метою також розроблено й затверджено *«Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування»* [20], основною метою діяльності яких визнається служіння народу України та територіальній громаді, охорона та сприяння реалізації прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина (п. 3), також у процесі своєї діяльності вони «мають шанувати народні звичаї і національні традиції» (п. 9).

Оскільки на конституційному рівні проголошено значення історії нашого народу та віри в Бога, що підкреслює превалюючий світогляд українського народу, то й законодавцем при визначенні офіційних державних свят справедливо враховані такі релігійні свята, як Трійця, Великдень, Різдво.

Отже, зазначене покладає особливу відповідальність на органи державної влади усіх рівнів за збереження й ствердження християнських цінностей як щодо своєї діяльності, головною метою якої є служіння народом України, так і щодо кожної конкретної людини, адже відповідно до ст. 3 Конституції України, *«людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»*, *«утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»*, і *«держава відповідає перед громадянами за свою діяльність»*.

Як бачимо, піднесення цінності людини, її свободи та гідності зайняло належне місце у Конституції України. І повертаючись до ідеї великих реформаторів про верховенство Бога над усіма державними справами і людськими законами, не можна не згадати конституційно закріплений *принцип верховенства права* (а не закону, написаного людьми).

Так, 2 листопада 2004 р. Конституційним Судом України було ухвалено рішення, в якому він вперше виклав своє розуміння верховенства права: *«...Верховенство права – це панування права в суспільстві. <...> Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а й включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства»* [21].

Суспільство, в якому досягнуто консенсусу відносно того, що є моральним, що вважати цінністю, а що ні, може розглядатись як стабільна система, оскільки ліквідується головне джерело протиріч, які породжують нестабільність, катаклізми, потрясіння [22, с. 9].

З огляду на це, недарма *об'єктами національної безпеки в Україні*, згідно зі ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки» [23], визнано: людину і громадянина – їх конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні та інші цінності. Зокрема, ст. 1 цього Закону *національна безпека визначається як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства»* тощо. Під *національними інтересами* мається на увазі «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» і т. п.

Однак, як засвідчила історія, а також реформаторський досвід, від прокламації ідей до їх реального втілення у життя, і, тим паче, до ефективного результату, яким має стати якісний, справедливий закон і добробут людей, проходить важкий, тривалий час наполегливої боротьби тих, хто є справжнім поборником віри і правди. З огляду на це, не можна не оминати увагою *серйозні загрози, передусім морально-етичного змісту*, на шляху до реформаторських перетворень в Україні.

Якщо говорити глобально, то майже усе в Україні потребує свого оновлення та реформування, оскільки державна «машина», незважаючи на чудові прокламації, понівечена корупцією, аморальністю, жадобою до влади й наживи, зневагою й байдужістю до власного народу, до його цінностей, історії й культури. Тому зупинимось на засадничих, принципових моментах, вирішення яких, на наше переконання, здатне вплинути на всі інші сфери суспільного життя.

Якщо за часів радянської влади ідеологічним стрижнем її діяльності була пропаганда атеїзму та культивування власної величі засобами безмежного терору, то тепер, у часи постмодернізму, не заперечуються ні права людини, ні свобода совісті, але водночас відбувається пропаганда гуманної терпимості до таких речей, які суперечать не лише природі Бога, а взагалі природі речей, здоровому глузду та очевидним науковим фактам.

Відбувається переміщення неприродних, патологічних явищ у площину прав людини. Тому сьогодні ми маємо звернутися до здобутків Реформації 1517 р., які свого часу змінили світ поверненням до істини про Бога, людину та її права, щоб не заблукати у безмежному вирії людських бажань та егоїстичних цінностей, що сьогодні прийнято називати *«шляхом до Європи»*.

Однак слід згадати, що Європа будувалася на поверненні до основ віри, на християнських цінностях. Європейські цінності визначаються як сукупність основних принципів облаштування сім'ї, суспільства і держави, політико-економічних, правових, культурних, етичних та інших норм [24].

У статті 2 Договору про Європейський Союз після внесення змін, передбачених Лісабонським договором, це сформульовано таким чином: «Цінностями, на яких заснований Союз, є повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону і поваги прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для сукупності держав-членів, яка характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю між жінками і чоловіками».

На жаль, нині у центрі постала не людина, яка створена Творцем і на Його подобу у своїй честі та гідності, а *тема терпимості* до людини як егоїстичної істоти, яка концентрована на власних бажаннях і вподобаннях, що стало називатися її правом і свободою вибору.

Тобто наявна *підміна понять*, зокрема, використання поняття «права людини» часто в європейській традиції відбувається із зазіханням на ці права, що має назву *«свобода вибору»*. Принаймні так це виглядає з позиції вітчизняної правової традиції, яка засновується на дещо інших ідеологічних засадах.

Одним із таких руйнівних нав'язаних нам *«стандартів»* є: *людині можна все*. Звідси – сплеск злочинності, зокрема й на сексуальному ґрунті, звідси – руйнування суспільної моральності, що є імунною системою суспільства, і, як наслідок, загибель самого суспільства [25, с. 55]. На шляху до сучасної Європи Україна починає запозичувати та імплементувати до свого законодавства не найкращі її зразки та моделі суспільного життя, які б сприяли духовному розквіту нації, добробуту народу та окремої людини.

Серед найбільш небезпечних новел сучасного законодавства, що зазіхають на моральні основи суспільства, особливо на інститут сім'ї, можна назвати, зокрема: 1) ідею так званої рівності і недискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, яка надає необґрунтовані привілеї їх представникам у різноманітних сферах, зокрема, трудовій і сімейній; 2) ювенальну юстицію у тій її інтерпретації, що зрівнює дітей та батьків, нівелюючи їх авторитет і виховний вплив на власних дітей; 3) спробу легалізації проституції як професії та виду підприємницької діяльності, що формує ставлення до людини як до товару та деформує суспільне уявлення про будь-яку професійну етику, честь і гідність тощо.

Отже, в Україні підривається цінність основоположного інституту – інституту сім'ї, який є головним фундаментом усього суспільного життя та його майбутнього. На замість традиційної, природної парадигми у праві, яка століттями формувалася, зрощувалася й доводила свою доцільність і правдивість, починається впровадження через призму «ліберальних європейських цінностей» так званих «нових прав». У зв'язку з цим спостерігаються певні коливання між природним правом і позитивним правом, коли з'являється третій аспект, суб'єктивний шлях, що враховує здібності, схильності й свободи окремих груп осіб. І саме таким суб'єктивним шляхом, з метою задоволення особистих інтересів та свобод, народжуються нині «нові права», які не є природною мірою справедливості. І виправдовуються такі зазіхання так званим принципом толерантності.

Більше того, саме законодавство стає не на захисті суспільної моралі і цінностей, а руйнівним ідеологічним фундаментом, на якому змушене буде жити українське суспільство. Зокрема, про це яскраво свідчить Додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р.» [26]. Зокрема, п. 62.1 передбачає розробку та підготовку спецкурсу за напрямом «інтерсексуальність», включення зазначеного спецкурсу до програм підвищення кваліфікації; п. 105.6 – розроблення законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар; п. 105.7 – усунення дискримінаційних заборон щодо усиновлення дітей, зокрема ВІЛ-позитивними людьми, людьми з інвалідністю та трансгендерними людьми; п. 105.8 – розроблення проекту Порядку здійснення заміни офіційних документів особам, яким встановлено клінічний діагноз «трансгендерність»; п. 106.7 – розроблення та внесення до навчальних програм підготовки юристів курсу з антидискримінаційного права тощо.

І таких прикладів сьогодні Україна має чимало. На шляху до людиноцентризму в праві перетинається здорова межа, від *людиноцентризму до егоцентризму*.

Отже, на шляху реформування і процвітання України ще стоять певні виклики, передусім морально-етичного змісту, які нам ще належить подолати. З метою запобігання руйнуванню моральних основ та духовних цінностей в Україні, які є об'єктом національної безпеки, українська влада повинна:

– зав'язати суспільний діалог із зазначених проблем і розпочати народні обговорення із ключових питань, що стосуються розширення переліку та змісту основних прав людини, *розуміння понять честі та гідності*;

– з'ясувати суспільну думку та уявлення про сім'ю та сімейні цінності, звернутися до історичного коріння українського народу і найкращих його традицій;

– дослідити українську наукову правову думку із зазначених проблем та врахувати її, дотримуючись принципу науковості в процесі законопроектної діяльності;

– з огляду на людиноцентризм і з метою запобігання егоцентризму у праві, необхідним є законодавче визначення таких понять, як «людина», «стать», «чоловік», «жінка», «життя» і т. п., що можна відобразити, зокрема, у законопроекті «Про людину»;

– обрати найкращі європейські зразки та моделі, які вплинули на розквіт Європейської цивілізації, та запозичити їх у власну правову систему;

– у своїй владній діяльності дотримуватися принципу верховенства права та чинних положень Конституції України, пам'ятаючи про відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями.

Використані джерела

1. Львова О. О. Ціннісні орієнтації у праві як фактор утвердження принципу верховенства права в Україні / О. О. Львова // Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії : монографія / відп. ред. Н. М. Онисенко. – Київ : Юридична думка, 2008. – С. 102–152.

2. Киридон А. Протистояння: більшовицька влада та церква (1917–1930-ті рр.) / А. Киридон // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Пороги, 2015. – С. 31–43.

3. Моїсєнко Л. Антирелігійна політика Радянської влади в 20-ті роки ХХ ст. в Україні / Л. Моїсєнко // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Пороги, 2015. – С. 56–62.

4. Бойко Т. Політичні репресії проти представників православної церкви на прикладі ієромонахів Києво-Печерської Лаври / Т. Бойко // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Пороги, 2015. – С. 198–202.

5. Кравченко Я. Масові репресії 1937–1938 років проти представників духовенства на Київщині (за матеріалами архівно-слідчих справ) / Я. Кравченко // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Пороги, 2015. – С. 97–93.

6. Філімоніхін В. Спецдіянка НКВС УРСР (1937–1942) місце таємного поховання жертв масових політичних репресій у 19, 20 кварталах Биківнянського лісу міста Києва / В. Філімоніхін // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Пороги, 2015. – С. 94–111.

7. Дідух Т. Вплив політики лібералізації на релігійне життя римо-католицької церкви у Львівській області (1953–1958 рр.) / Т. Дідух // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Пороги, 2015. – С. 256–264.
8. Бережко К. Релігійна політика радянської влади в часи десталінізації (1953–1965 рр.) / К. Бережко, О. Голько // Історія та сучасні виклики непокараних злочинів радянського тоталітаризму проти Церкви : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Пороги, 2015. – С. 278–280.
9. Ларькіна Л. Формування нормативно-правового підґрунтя по контролю за дотриманням законодавства про культури у 60-ті рр. ХХ століття / Л. Ларькіна // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – 2011. – Вип. 22.
10. Смирин М. М. Германия эпохи Реформации и Великой крестьянской войны : пособие для учителей / М. М. Смирин. – М. : Гос. учебно-пед. изд-во Мин-ва просвещ. РСФСР, 1962. – 263 с.
11. Митер Г. Основные идеи кальвинизма / Г. Митер. – СПб. : Христианский мост, 1995. – 238 с.
12. Роттердамский Э. Воспитание христианского государя / Э. Роттердамский // Воспитание христианского государя. – М. : Мысль, 2001. – 368 с.
13. Смирин М. М. Эразм Роттердамский и Реформационное движение в Германии. Очерки из истории гуманистической и реформационной мысли / М. М. Смирин. – М. : Наука, 1978. – 237 с.
14. Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
15. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317-19>
16. П'ятковська І. А. Право та мораль як засоби регулювання суспільних відносин / І. А. П'ятковська // Правова держава : щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2000. – № 11. – С. 551–559.
17. Гроций Г. О праве войны и мира. – Три книги. – Книга первая / Г. Гроций ; пер. с латин. А. Л. Саккетти ; вступит. статья проф. А. И. Денисова. – М. : Юрид. изд-во Мин-ва юстиции СССР, 1948. – 203 с.
18. Про державну службу в Україні : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
19. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>
20. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: затверджено Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 р. № 158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16/paran13#n13>
21. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі № 1-33/2004 за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>
22. Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей / Ю. Шайгородський // Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі : збірник нормативних актів України / уклад.: Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан. – Київ : Український центр політичного менеджменту, 2007. – С. 5–20.
23. Про основи національної безпеки : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
24. Рубинский Ю. И. Европейские ценности / Ю. И. Рубинский [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magazines.russ.ru/vestnik/2009/26/ru3.html>
25. Право против ксеноморфов в области общественной нравственности: методология противодействия : сб. материалов / отв. ред. и сост. М. Н. Кузнецов, И. В. Понкин. – М. : Регион. фонд поддержки мира и стабильности во всем мире ; Ин-т гос.-конфесс. отношений и права, 2007. – 454 с.
26. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>

Львова О. Л. Від радянського тоталітарного державоцентризму до людиноцентристського реформування правової системи України

У статті звертається увага на тоталітарне минуле нашої держави. Вже перші роки перебування більшовиків при владі в Україні засвідчили їхнє прагнення вести боротьбу за нав'язування власних політичних і світоглядних ідеалів, що супроводжувалося репресіями, повним нівелюванням свободи й гідності людини.

Звертаючись до ідей середньовічних реформаторів про державу, право і людину, аналізується сучасне українське законодавство, яке із набуттям державою незалежності частково увібрало в себе цінності європейської цивілізації. Зокрема, на конституційному рівні «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Одним із вінців реформуючого національного відродження згадується Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки». Водночас у статті застерігається щодо поширення ліберальних цінностей, які прийнято називати «шляхом до Європи», і які зміщуються від людиноцентризму у праві до егоцентризму.

Ключові слова: верховенство права, комуністична ідеологія, права людини, реформація, свобода совісті, тоталітаризм, церква, цінності.

Львова Е. Л. От советского тоталитарного государственноцентризма к человекоцентристскому реформированию правовой системы Украины

В статье обращается внимание на тоталитарное прошлое нашего государства. Уже первые годы пребывания большевиков у власти в Украине показали их стремление вести борьбу за навязывание собственных политических и мировоззренческих идеалов, сопровождавшееся репрессиями, полным нивелированием свободы и достоинства человека.

Обращаясь к идеям средневековых реформаторов о государстве, праве и человеке, анализируется современное украинское законодательство, которое с обретением государством независимости частично вообрало в себя ценности европейской цивилизации. В частности, на конституционном уровне «человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью». Одним из венцов реформированного национального возрождения упоминается Закон Украины «Об осуждении коммунистического и национал-социалистического (нацистского) тоталитарных режимов в Украине и запрете пропаганды их символики». В то же время, в статье обращается внимание на распространение либеральных ценностей, которые принято называть «путем в Европу», и которые смещаются от человекоцентризма в праве к эгоцентризму.

Ключевые слова: верховенство права, коммунистическая идеология, права человека, реформация, свобода совести, тоталитаризм, церковь, ценности.

Lvova O. From the Soviet totalitarian state-centrism to anthropocentrism of reforming the legal system of Ukraine

The article draws attention to the totalitarian past of our country. Already the first years of the Bolsheviks in power in Ukraine have shown their desire to fight for imposing one's own political and philosophical ideals, accompanied by the torture, the complete leveling of the freedom and dignity of man.

Referring to the medieval ideas of the reformers about the state law and the person, analyzes the current Ukrainian legislation, which since gaining independence partly absorbed the values of European civilization. In particular, at the constitutional level of «man, his life and health, honor and dignity, inviolability and safety admit Ukraine the highest social value». One of the crowns reformed national Renaissance referred to the Law of Ukraine «About the condemnation of the Communist and national socialist totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols». At the same time, the article draws attention to the spread of liberal values, which are called «path to Europe», and that shift from man-centeredness of the right to self-centeredness.

Key words: rule of law, Communist ideology, human rights, reformation, freedom of conscience, totalitarianism, the Church, values.

УДК 340.1

*Лариса Олександрівна Макаренко,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

«ПІРАМІДА» ЦІННОСТЕЙ У ПРАВОВІЙ КУЛЬТУРІ

У кожній правовій культурі існує своя «піраміда» цінностей, яка є основою механізмів мотивації соціальної, зокрема і правової, поведінки. Цінності – це діяльнісний компонент картини світу; узагальнені цілі і засоби їх досягнення. Вони безпосередньо пов'язані з функцією волі, яка може бути дієвою, тільки будучи спрямованою на цінність-норму. Дія або бездіяльність, яка здійснює цінності, є результатом спрацьовування менталітету.

Здійснення правових цінностей, що визнані в певній культурі: найбільш високими є добро, найнижчими – зло. Правові цінності є основою правової культури. Наявність цінностей правової культури і правового менталітету обумовлена нерозумінням представниками однієї культури представників іншої, неможливість сприйняття людиною інокультурних правових звичаїв, правових принципів, матеріальних і процесуальних норм. Водночас для представників однієї правової культури правова ментальність забезпечує «однодумність», тим самим об'єднуючи їх у межах певного правового простору [1, с. 37].

Людина та інші соціальні суб'єкти діють не інстинктивно, а свідомо, отже, розум не дозволяє людині робити що завгодно. Свобода є можливістю вибрати спосіб життя за соціальними нормами, тобто між добром і злом, справедливим і несправедливим, моральним і аморальним, реалізувати себе як особу і відповідати за такий вибір перед суспільством і собою.

У бутті та розвитку людської цивілізації роль понять та феноменів добра і зла важко переоцінити. Здатність людини і спільнот розрізнити добро і зло – фундамент моральності – є джерелом культурної цивілізації. Поняття «добро» і «зло» означають позитивні і негативні цінності. Багатозначні форми прояву добра і зла є об'єктом оцінки, але не тільки вони виступають інструментом оцінки: саме в контексті єдності добра або зла характеризується позитивно або негативно будь-яке природне, соціальне явище, моральні якості та вчинки людей [2]. Відповідно до визначення, поданого у тлумачному словнику: добро – це все позитивне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям; благо, позитив; протилежне злу, лиху; це добра, корисна справа, вчинок; це виховання на основі законів справедливості [3, с. 782]. Зло – ціннісне уявлення, протилежне добра (блага). Воно охоплює негативні стани людини й сили, що їх викликають [4, с. 47].